

ROZWÓJ MIASTA A JEGO WARUNKI GEOGRAFICZNO PRZYRODNICZE I SPUŚCIZNA HISTORYCZNA NA PRZYKŁADZIE SZCZECINA

DEVELOPMENT OF CITY AGAINST ITS ENVIRONMENTAL CONDITIONS AND HISTORIC HERITAGE. THE CASE OF SZCZECIN CITY

Elżbieta Czekiel-Świtalska¹
dr inż.arch.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Budownictwa i Architektury
Zakład Urbanistyki, Planowania Regionalnego i Zarządzania

STRESZCZENIE

Warunki geograficzne, przyrodnicze i kulturowe mają duży wpływ na kierunek rozwoju miasta. Architektoniczne i urbanistyczne zasoby tkanki miejskiej wpływają na jego tożsamość oraz nadają poszczególnym miejscom specyficzny klimat.

Słowa kluczowe: uwarunkowania rozwoju miasta Szczecina

ABSTRACT

The geographic, landscape and culture conditions have important influence on directions of city development. Architectural and urban components of city influence its identity and create an unique climate for different places of the city.

Key words: conditions of development of Szczecin

WSTĘP

Szczecin jest miastem o dużym potencjale rozwojowym. Centrum miasta to przede wszystkim promienisty układ placów i łączących je ulic, który powstał w XIX i XX wieku. Znajdują się tu również dzielnice o klasycznym układzie przestrzennym, zachowującym kompozycję urbanistyczną. Jedną z nich jest Niebuszewo z wielorodzinną zabudową. Kwartaly te są w dużym stopniu zaniedbane, ale ich wartość pod względem układu kompozycji urbanistycznej jest wysoka. Drugą dzielnicą jest Pogodno z zabudową jednorodziną. Poza bardzo ciekawym układem ulic i placów wszystko zatopione jest w zieleni. Dzielnice te mogą służyć za „zrealizowany podręcznik” do nauki kompozycji urbanistycznej.

---

¹ Informacja o autorze na końcu artykułu / Note about author on the end of paper.

nej i umiejętności zagospodarowania obszarów mieszkaniowych. Ciekawych miejsc z zabudową historyczną jest bardzo dużo. Szczecin ma wiele zabytków. Do najbardziej atrakcyjnych i ciekawych budowli historycznych należy Zamek Książąt Pomorskich. Liczne budynki użyteczności publicznej, mieszczą się w pięknych obiektach o historycznym znaczeniu, spośród których jedne z najciekawszych znajdują się na Wałach Chrobrego. Przed wojną Szczecin miał piękną starówkę położoną nad Odrą. Jednak przestrzeń, którą zajmowało Stare Miasto, zostało zniszczone podczas działań wojennych. Na tym miejscu częściowo już została wybudowana stara-nowa starówka.

Il. 1. Widok na Zamek Książąt Pomorskich i starą-nową starówkę w Szczecinie. Źródło: fot. autora
Pic. 1. The view to the Castle of Pomeranian Dukes and the "new" old-town in Szczecin. Source: author's photo

Szczecin można nazwać miastem wody i zieleni. Przepływa przez nie rzeka Odra. Jest przecięte również kanałami, a w jego układ przestrzenny wtopione są liczne jeziora. Tworzy to sieć dróg wodnych, którymi można dopłynąć do Morza Bałtyckiego oraz do wielu miejsc w Europie. Zarówno tereny nadwodne, jak i całe miasto „zatonione” jest w pięknej, często o dużych walorach przyrodniczych zieleni. Ma liczne parki, lasy, Szczeciński Park Krajobrazowy, jakim jest Puszcza Bukowa, zieleńce, dużą ilość zieleni przy ulicach i placach oraz wspaniałe, podlegające ochronie drzewostany na cmentarzu Centralnym.

Kiedyś miasto stoczniove, dzisiaj szukające swojego rozwoju w innych kierunkach. Niewątpliwie miasto nauki, w którym znajduje się prawie dwadzieścia wyższych uczelni i w którym również rozwija się coraz bardziej sztuka. Rozwój tego kierunku będzie jeszcze większy, ponieważ w roku 2010 otwarta zostanie Akademia Sztuki, która będzie jedynym ośrodkiem w Polsce, posiadającym kierunki plastyczne, muzyczne i taneczne. To sprzyja rozwojowi Szczecina jako miasta nauki i sztuki.

Szczecin ma doskonałe warunki geograficzne, położony w środku Europy, na przecięciu dróg kołowych i wodnych łączących północ z południem i wschód z zachodem. Przyrodnicze uwarunkowania (duża ilość wody i zieleni), ciekawy układ przestrzenny i wiele wspaniałych zabytków sprzyjają rozwojowi funkcji turystycznej i rekreacyjnej.

1. KILKA SŁÓW O HISTORII

Pierwsze lata powojenne skoncentrowane były w całej Polsce na odbudowie ze zniszczeń wojennych. Jednak nie dotyczyło to Szczecina, w którym sytuacja wyglądała inaczej ponieważ należał przed wojną do Niemiec.

Nowi osadnicy lokowani w miejsca opuszczone przez ludność niemiecką, tworzyli społeczność całkowicie zdeintegrowaną, ... generalnie wrogo nastawioną do wszystkiego co „niemieckie”, ... traktując miejsce nowego zamieszkania jako miejsce czasowego tylko pobytu, nastawionego nie na odbudowę, lecz przetrwanie.¹ Szczecin został w bardzo dużym stopniu zniszczony. W nim kilkakrotnie dywanowe naloty doprowadziły do znacznych zniszczeń na obszarze Starego Miasta. W ruinę zamieniony został Zamek Książąt

Pomorskich.² Zniszczenia były tak duże, że trudno było odczytać czytelny układ urbanistyczny. Ze względu na portowy charakter miasta w pierwszej kolejności rozpoczęto odbudowę i rozbudowę portu. Pozostała zabudowa była raczej remontowana i nie przejmowano się jej stanem pierwotnym. Dopiero w późniejszych latach zaczęła się odbudowa „tkanki” mieszkaniowej. Koncepcje odbudowy Szczecina szły w kierunku „nowoczesnej urbanistyki”, nie uwzględniając pierwotnego układu przestrzennego. Jednym z pomysłów bardzo wpływających na rozwój miasta była budowa trasy szybkiego ruchu, zwanej arterią Nadodrzańską, która bardzo skutecznie „odcięła” przestrzenny rozwój miasta od Odry.

II.2. Widok na „Stare-nowe miasto”, a w dalszym planie Odrę i prawobrzeże. Źródło: fot. autora
Pic. 2. The view to the „new” old-town with Odra river in background. Source: author’s photo

II. 3. Widok od strony południowej na centralną część Szczecina położoną przy Odrze. Źródło: fot. autora
Pic. 3. The view from South to the central part of Szczecin located at the Odra river. Source: author’s photo

II. 4. Widok z tarasu widokowego Wałów Chrobrego na wyspy. Źródło: fot. autora
Pic. 4. The view from the Haken Terraces to islands of Odra river. Source: author’s photo

² Poz. Literatury [1] str 47

2. WAŁY CHROBREGO JAKO WIZYTÓWKA SZCZECINA

Miasta mają swój specyficzny klimat i charakter, który ma sprzyjać odróżnianiu ich od innych. Szukają dla swojej promocji ciekawe, niepowtarzalne miejsca, które mogą stać się ich wizytówką. Miejsce takie staje się często „sercem” miasta, które swoim klimatem i niepowtarzalnością, ze względu na zabudowę i pełnione funkcje, przyciąga turystów i mieszkańców. W Szczecinie takim miejscem są Wały Chrobrego. Znajduje się przy nich historyczna zabudowa, są to budynki Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego, Muzeum Narodowego i Teatru Współczesnego oraz Akademii Morskiej. Centralnym miejscem jest budynek, w którym znajduje się muzeum i teatr. Cały układ otoczony jest od zachodu i północy pięknym założeniem parkowym.

Il. 5. Widok na Wały Chrobrego. Źródło: fot. autora

Pic. 5. The view to the Haken Terraces. Source: author's photo

Najbardziej kojarzącym się ze Szczecinem obiektem jest budynek, w którym mieści się Teatr Współczesny i Muzeum Narodowe. Budowla ta została zaprojektowana przez Wilhelma Mayera-Schwartaua i oddana do użytku na początku dwudziestego wieku. Była ona siedzibą Muzeum Miejskiego, w którym wystawiano zbiory archeologiczne i sztukę zarówno pomorską, europejską, afrykańską, azjatycką i inne. Obecnie jest siedzibą Muzeum Narodowego (od 1970 roku), a część budynku (od 1950 roku) zajmuje Teatr Współczesny. Budynek ten wchodzi w skład osiowego założenia Haken-Terrasse (Tarasów Hakena). Centralną część tarasów otaczają dwa pawilony widokowe. Przylegają do nich monumentalne schody, które prowadzą na owalny taras widokowy i dalej na poziom, na którym osiowo umieszczona jest fontanna. Na najniższym poziomie całe założenie zakończone jest „bramą”, którą utworzą dwie symboliczne latarnie morskie (il. 7). Całość założenia tarasowo opada do poziomu nabrzeża, które znajduje się przy Odrze, a oddziela je od wody droga szybkiego ruchu (il. 4). To jest właśnie przestrzeń, która stała się wizytówką Szczecina, a położona jest jednocześnie nad wodą i w centrum miasta.

Il. 6. Fontanna na dolnym tarasie Wałów Chrobrego. Źródło: fot. autora

Pic. 6. Fountain at lower terrace of the Haken Terraces. Source: photo by author.

Il. 7. Widok na tarasy widokowe, z budynkiem Muzeum Narodowego i Teatru Współczesnego. Źródło: fot. autora
Pic. 7. The view to the viewing terraces with the building of National Museum and Contemporary Theater. Source: author's photo

Il. 8. Budynek Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie. Źródło: fot. autora
Pic. 8. The building of Westpomeranian Voivodship Office in Szczecin. Source: author's photo

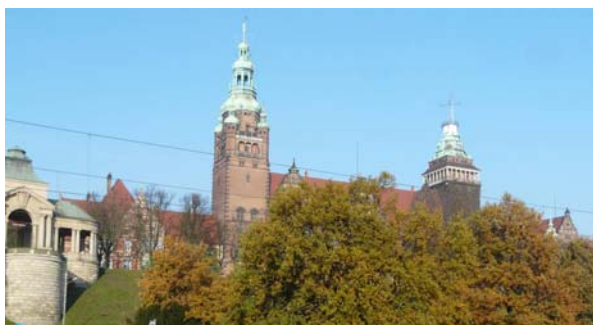
Drugi ważny budynek znajduje się na Wałach Chrobrego to obiekt wybudowany na początku dwudziestego wieku. *Autorem koncepcji gmachu biurowca i gmachu żegluga został wyspecjalizowany w projektach tego typu, tajny radca budowlany i architekt Paul Kieschke. Nadał on gmachowi styl późnego historyzmu z elementami holenderskiego i niemieckiego północnego renesansu oraz wczesnego baroku, uzupełnionymi późnogoetyckimi detalami. Zespół budynków w całości został wybudowany z cegły łączonej na wzór renesansowy. ... Gmach dawnej rejencji to kompleks trzech budynków, połączonych wspólną elewacją frontową, zwróconą w stronę promenady nad Odrą. Największy budynek środkowy ma dwa wewnętrzne dziedzińce i flankowany dwiema wieżami. Wieża południowa wznosi się na wysokość 72 metrów. Wieńczy ją miedziana figura marynarza z kotwicą oraz chorągiewka z pruskim orłem (w 1947 roku zastąpiona polskim godłem), na sztycy o wysokości 6,4 metra. Od północy do głównego gmachu, bez widocznego już rozdziału w elewacji wschodniej, przylega dwuskrzydłowy budynek przeznaczony pierwotnie dla instytucji morskich. Zbudowano go na planie litery „L”.³ Dzisiaj jest to siedziba Wojewody Województwa Zachodniopomorskiego.*

³ Strona internetowa: http://stmkm.infoludek.pl/waly.html#C_Link

Il. 9. Budynek Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego. Źródło: fot. autora

Pic. 9. The building of Westpomeranian Voivodship Office in Szczecin. Source: author's photo

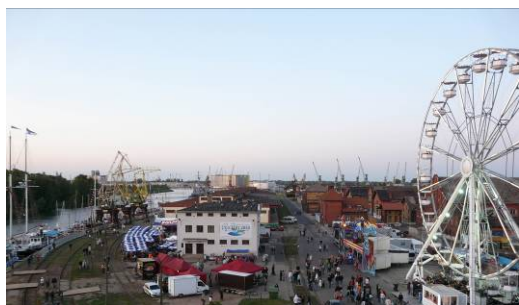

Il. 10. Widok na Budynek Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego od strony Odry. Źródło: fot. Autora

Pic. 10. The building of Westpomeranian Voivodship Office – view from Odra river. Source: author's photo

Trzeci główny reprezentacyjny obiekt znajdujący się na Wałach Chrobrego, wybudowany na początku dwudziestego wieku, przeznaczony był dla Państwowego Zakładu Ubezpieczeń Ziemskich. Po drugiej wojnie światowej budynek ten został przeznaczony na szkołę, w której kierunek kształcenia był związany z potrzebami gospodarki morskiej. Obecnie znajduje się tu Akademia Morska i Policealna Szkoła Morska.

Najwyższy i środkowy taras Wałów Chrobrego pełniący funkcję widokową, mieści kawiarnie odwiedzane przez Szczecinian i przyjezdnych, nie jest to jednak miejsce tętniące życiem.

Il. 11. Widok na Łasztownię podczas jednej z plenerowych imprez. Źródło: fot. autora

Pic. 11. The view to Łasztownia island during one of the events. Source: author's photo

Il. 12. Fragment budynku Akademii Morskiej w Szczecinie. Źródło: fot. autora

Pic. 12. Part of the Maritime University building in Szczecin. Source: author's photo

Wszystkie duże imprezy plenerowe, w tym również międzynarodowe odbywają się pomiędzy Wałami Chrobrego a Odrą, w ostatnich latach teren ten powiększył się o drugi brzeg rzeki Wyspę Grodzką i Nabrzeże Starówki, położone przy Łasztowni. Mimo dzielącej te miejsca rzeki, stają się one na czas imprezy miejscem miłego spędzania czasu i poznawania niedostępnych na co dzień miejsc (il. 11, 14).

Il. 13. Akademia Morska w Szczecinie, widok od strony Odry. Źródło: fot. autora

Pic. 13. The Maritime University in Szczecin, view from Odra river. Source: author's photo

Cały ten obszar zamienia się czasowo w przestrzeń dla pieszych, żeby połączyć ją z centralnym terenem imprezy, budowany jest na czas imprezy most pontonowy (il. 15). Ułatwia on przemieszczanie się z jednego brzegu na drugi. Połączenie obu brzegów jest na co dzień zapewnione, przez Trasę Zamkową. Jednak jest to niezbyt wygodne przejście, ponieważ trzeba pokonać wiele schodów najpierw w górę, a potem w dół.

Głównym miejscem gromadzenia się ludzi jest fragment ul. Jana z Kolna. Jak na ciąg pieszy, jest to mało estetyczne miejsce, ze względu na zniszczoną nawierzchnię. Jest to dwukierunkowa droga, z dwoma pasami jezdni w każdą stronę. Pasy te rozdzielone są torowiskiem tramwajowym. Usługi w tej części pojawiają się tylko jako tymczasowe, ustawiane na czas trwania imprez, często w mało atrakcyjnych obiektach. Jedynie w górnej części Wałów Chrobrego znajdują się kawiarnie działające cały rok. Wały Chrobrego, które są rozpoznawalnym symbolem Szczecina, tętnią życiem tylko w okresie letnim i to podczas odbywających się tam uroczystości. Jedynym elementem niestandardowym jest budynek muzeum i Teatru Współczesnego.

Mimo braku ciągu pieszego Wały Chrobrego są chętnie odwiedzane przez mieszkańców i przyjezdnych. Jedni spełniają czas w kawiarniach, inni zachwycają się panoramą, siedząc na ławkach najwyższego tarasu lub przechadzając się niższymi tarasami widokowymi i pięknymi schodami.

Symbol Szczecina zatem już jest, ale problemem jest zagospodarowanie i możliwość użytkowania tego miejsca jako ciągu pieszego przez cały rok jest problemem, ze względu na kołową Trasę Nadodrzańską, która zarówno to miejsce, jak i centrum Szczecina odcina od Odry. Czy będzie kiedyś możliwe zlikwidowanie ruchu kołowego i stworzenie niepowtarzalnego i rozpoznawalnego miejsca Szczecina? Niewątpliwie wiązałyby się z tym duże koszty, ale żeby mówić o finansach i starać się je pozyskać, najpierw trzeba mieć pomysł jak można ten obszar zmodernizować. Propozycji może być dużo od puszczenia pod ziemią trasy na odpowiednim odcinku, co jest na pewno drogą inwestycją, ale nie niemożliwą, aż do zmiany organizacji ruchu oraz budowy nowych mostów, ponieważ istniejące przeprawy są niewystarczające. Realizacja takiej dużej inwestycji (oprócz nowych rozwiązań komunikacji indywidualnej i zbiorowej, zagospodarowania pozyskanych przestrzeni) ma duże szanse na realizację w postaci partnerstwa publiczno-prywatnego⁴.

⁴ Dobrym przykładem jest realizacja Centrum Haffnera w Sopocie na zasadach PPP (partnerstwa publiczno-prywatnego)

Il. 14. Trasa Nadodrzańska, podczas imprez plenerowych. Źródło: fot. autora
 Pic. 14. Nadodrzańska street during outdoor events. Source: author's photo

Il. 15. Tymczasowy most pontonowy (ustawiony na potrzeby ogólnopolskiej imprezy plenerowej), łączący Wały Chrobrego z Łasztownią. Źródło: fot. autora
 Pic. 15. Temporary floating bridge constructed for the purpose of an outdoor event, connecting the Haken Terraces with Łasztownia island. Source: author's photo

Podjęcie próby reorganizacji zagospodarowania Wałów Chrobrego i starej-nowej starówki, pod kątem przede wszystkim połączenia tych miejsc z wodą, byłoby kamieniem milowym w zaistnienie prawdziwej wizytówki miasta. Stworzenie nowego pieszego centrum Szczecina nad Odrą to niewątpliwie duże i kosztowne przedsięwzięcie⁵. Jednak koszty tej inwestycji zwróciłyby się bardzo szybko. Młodzież szukająca miejsca z klimatem, ludzie starsi szukający spokojnego i pięknego miejsca do spotkań, chętnie by tu przychodzili. Również turyści i osoby przyjeżdżające w różnych celach do Szczecina na pewno poznając piękne miejsca ze specyficznym klimatem, powracaliby tu chętnie, jak również opowiadali znajomym, że warto tu przyjechać. Jednym z pierwszych momentów, kiedy w ostatnich kilkudziesięciu latach o Szczecinie usłyszał cały świat, było w 2007 roku, przy okazji międzynarodowej imprezy finału Tall Ships Races. Poniesione koszty na organizację tej imprezy zwróciły się. Jednak nie chodzi o jednorazowe „zabłyśnięcie” na arenie międzynarodowej. Trzeba zrobić wszystko, żeby zatrzymać w szczególności młodzież i przyciągnąć do miasta nowych ludzi, turystów, ale także, a właściwie przede wszystkim inwestorów. Na to trzeba zapracować w wielu dziedzinach, ale jest to związane między innymi z pozytywną opinią. Miasto ma szansę stać się tak znane jak Warszawa czy Kraków, a może jeszcze bardziej.

Il. 16. Fragment starej-nowej starówki z letnimi ogródkami, otoczonymi samochodami. Źródło: fot. autora

Pic. 16. Part of the „new” old-town with outdoor restaurants surrounded by parked cars. Source: author's photos

3. STARA-NOWA STARÓWKA W SZCZECINIE

Odbudowa zniszczonego starego miasta w Szczecinie zaczęła się ponad dziesięć lat po zakończeniu II wojny światowej. *Pierwsza i najbardziej interesująca realizacja kompleksowej zabudowy obszaru dawnego starego miasta na Pomorzu Zachodnim zapoczątkowana została w 1958 r. w Szczecinie.*⁶ Projekt odbudowy poprzedzony został licznymi analizami, w tym również konserwatorskimi. *Ocena stanu istniejącego i wytyczne do odbudowy starego miasta opracowane zostały w PP PKZ w Szczecinie w 1953 roku... W konkursie zamkniętym na alternatywne opracowanie urbanistyczno-architektoniczne zagospodarowania starego miasta, przeprowadzonym w 1954 r., I nagrodę uzyskał zespół ze szczecińskiego „Miastoprojektu”⁶. W odróżnieniu od Gdańska, gdzie odbudowa starego miasta odbyła się na zasadach retrowersji, w Szczecinie część odbudowana nie nawiązuje swoją architekturą do dawnej zabudowy.*

Odbudowana, a właściwie zbudowana jako autorska interpretacja wielu architektów z całej Polski, nie odgrywa roli tętniącej życiem Starówki. Ma tu swoją siedzibę wiele firm, w parterach znajdują się kawiarnie, puby i winiarnie. Gdyby nie moda na umawianie się na Starym Mieście, chyba nikt by tu nie przychodził.

⁵ Reorganizacja komunikacji zbiorowej i indywidualnej, zainwestowanie w połączenie starówki z Wałami Chrobrego.

⁶ S. Latour, *Rewaloryzacja zabytkowych miast na Pomorzu Zachodnim*, Wyd. PWN. Warszawa-Poznań 1981 s. 48.

Stara-nowa Starówka chcąc odegrać rolę przyjaznego do odpoczynku i spotkań miejsca, musi zmienić się w pieszą strefę, wolną od wielkiego parkingu samochodowego. Drugą istotną sprawą to likwidacja przeszkody, jaką jest trasa szybkiego ruchu, w pieszym dostępie do Odry.

Mimo trochę nieprzyjaznego zagospodarowania przestrzennie jest to bardzo udana odbudowa. Gdyby w latach powojennych postawiono na podobną koncepcję zabudowy dodając część pieszą, dzisiaj Szczecin podobnie jak Gdańsk, miałby piękne stare miasto.

4. ZAMEK KSIĄŻĄT POMORSKICH A BUDOWA STARÓWKI

Zamek Książąt Pomorskich jest jednym z najcenniejszych zabytków w Szczecinie. Znajdują się tu instytucje kulturalne, administracyjne i gastronomiczne. Z dwóch stron (od północnej i wschodniej strony obiektu) zabytek ten otoczony jest tarasami. Północna jego część jest polem widokowym na Wyspę Grodzką i część Łasztowni. W zależności od punktu, w jakim się znajdujemy, widzimy zielone wyspy lub na pierwszym planie Trasę Zamkową (il. 18). Taras wschodni, usytuowany równoległe do rzeki, już nie jest platformą widokową, ponieważ widok na panoramę zasłoniły szczyty budynków. Jest to najgorsza rzecz, na jaką pozwolono. Kiedyś taras zamku był chętnie odwiedzany zarówno przez turystów, jak i mieszkańców. Z tego miejsca było widać, że Szczecin jest miastem portowym i że ma również wspaniałą zieleń, a w dalszym planie Puszcze Bukową. Obecnie możemy oglądać szczyty budynków naszej Starówki (il. 20, 21).

Il. 17. Stara-nowa starówka w Szczecinie, widok od strony Odry. Źródło: fot. autora
Pic. 17. The 'new' old-town in Szczecin, view from the riverbank of Odra. Source: author's photo

Il. 18. Widok z tarasu Zamku Książąt Pomorskich w stronę wyspy Grodzkiej. Szczecin. Źródło: fot. autora
Pic. 18. The view from terrace of Castle of Pomeranian Dukes in direction towards Grodzka island. Source: author's photo

Il. 19. Szczecin. Zamek Książąt Pomorskich z częścią zabudowy nowej-starej starówki. Źródło: fot. autora
Pic. 19. Szczecin. The Castle of Pomeranian Dukes with new development of old-town in foreground. Source: author's photo

Taras ten już nie jest odwiedzany ze względu na możliwość oglądania ciekawego krajobrazu, jaki się roztaczał z tego miejsca. Ponieważ Starówka została zniszczona, a jej odbudowa to retrowersja dawnej zabudowy przedwojennej starówki, należało przemyśleć wszystkie aspekty, przeprowadzić analizy, w tym krajobrazowe i ochronić perelkę Szczecina, jaką jest Zamek Książąt Pomorskich.

Il. 20. Widok z tarasu Zamku Książąt Pomorskich. Źródło: fot. autora
Pic. 20. The view from terrace of the Castle of Pomeranian Dukes. Source: author's photo

Il. 21. Widok na Zamek Książąt Pomorskich i przyległą do niego nową zabudowę. Źródło: fot. autora
Pic. 21. The view to the Castle of Pomeranian Dukes and the new adjacent development. Source: author's photo

Odtworzenie historycznej tkanki nie powinno odbywać się mechanicznie. To, że tak było kiedyś, nie znaczy, że bez żadnych analiz powinno być odtworzone w ten sam sposób według autorskiej interpretacji starą zabudowę. Projektując na nowo stare miasto powinno przeprowadzić się najpierw dogłębne analizy, jak wpłynie układ zabudowy i jej wysokość między innymi na krajobraz.

Przecież nie można podchodzić do zagadnień odtwarzania architektury i urbanistyki w sposób mechaniczny. Skoro tak było przed wojną to zostawiamy te same gabaryty przy jej budowie na nowo. Nie wszystko, co przedwojenne czy jeszcze starsze, bez względu na to jaka narodowość to budowała, jest dobre. Istniejącą tkankę historyczną pielęgnujemy, ale jeżeli mamy odtworzyć nieistniejący układ, to trzeba na nowo wielostronnie przeanalizować, jak nowa zabudowa wpłynie na istniejącą panoramę, układ przestrzenny, a przede wszystkim na istniejącą ceną pod względem historycznym, kulturowym, estetycznym zabudowę.

Il. 22. Zamek Książąt Pomorskich – widok na taras widokowy i zasłaniającą go nową zabudową. Źródło: fot. autora

Pic. 22. The Castle of Pomeranian Dukes – view towards the terrace and covering new development. Source: author's photo

Oczywiście nie należy popadać w skrajności, jak swego czasu pierwszy prezydent miasta Szczecina Piotr Zaremba, który pisał: *W taki właśnie sposób poleciłem na własną odpowiedzialność zakończyć spór o to, czy należy odbudowywać dużym kosztem ruiny domów mieszkalnych z drugiej połowy XIX wieku, które szczelnie otaczały Wzgórze Zamkowe, całkowicie zasłaniając widok na maszyn Zamku Książąt Pomorskich...*⁷. Odbudowa starówki była doskonałym pomysłem, tylko do końca nieprzemyślanym pod względem krajobrazowym. Wystarczyłoby powstającą zabudowę w bezpośrednim sąsiedztwie Odry, zmniejszyć o mniej więcej jedną kondygnację. Zachowany zostałby układ parceli, ale z tarasu Zamku Książąt Pomorskich można by było podziwiać rzekę i w dalszym planie Puszczę Bukową. Na szczęście z lewobrzeżnej części Szczecina widać w panoramie miasta górną część zamku.

5. ZAKOŃCZENIE:

WIZJA – SZCZECIN MIASTO NAUKI, SZTUKI, KULTURY I TURYSTYKI

Szczecin, tak jak wiele miast, ma wiele problemów do rozwiązania, ale również ma wielki potencjał, który powinien być wykorzystany. Dużym atutem jest jego położenie w środku Europy, przy granicy polsko-niemieckiej, na skrzyżowaniu dróg kołowych z północy na południe i z zachodu na wschód. Również ważny, chociaż jeszcze mało wykorzystany jest szlak wodny, którym można dostać się zarówno do Morza Bałtyckiego, jak i do Europy. Szczecin posiada wspaniały potencjał do rekreacji czynnej i biernej. Duża ilość wód: rzeki, kanały, jeziora i połączenie wodne z Zalewem Szczecińskim, a dalej z Morzem Bałtyckim. Ma wspaniałe parki, lasy oraz Puszczę Bukową.

Jest miastem nauki, a przy odpowiednim wykorzystaniu potencjału stanie się również miastem turystyki, kultury i sztuki. Tak jak o Szczecinie usłyszał świat podczas regat, tak w przyszłości będzie to piękne, ciekawe, z dużą ilością atrakcji, niepowtarzalne o swoistym i pięknym charakterze miasto.

⁷ <http://sedina.home.pl/print.php?sid=210>

Il. 23. Panorama centralnej części Szczecina z widokiem na katedrę, starówkę i Zamek Książąt Pomorskich. Źródło: fot. autora

Pic. 23. The panoramic view of central part of Szczecin with view towards cathedral, old-town and the Castle of Pomeranian Dukes. Source: author's photo

Il. 24. Panorama centralnej części Szczecina z widokiem na Odrę i otaczającą ją zabudowę. Źródło: fot. autora, logo: z oficjalnej strony UM w Szczecinie.

Pic. 24. The panorama of central part of Szczecin with view towards Odra river. Source: author's photo, logo from official website of city of Szczecin

DEVELOPMENT OF CITY AGAINST ITS ENVIRONMENTAL CONDITIONS AND HISTORIC HERITAGE. THE CASE OF SZCZECIN CITY

INTRODUCTION

Szczecin is city about big development potential. First of all, the city center is planned on the radial structure of squares and connecting streets created in 19th and 20th century. The city has also some districts planned on classic urban composition scheme. One of them is multi-family housing district called Niebuszewo. The existing housing quarters are neglected but the urban composition value is particularly high. The other district is single-family housing district called Pogodno. Apart from attractive streets and squares layout all the housing is emerging into greenery. Both districts can be treated as a kind of “guide” to education of urban composition and planning the urban housing. There are numerous interesting places with historic buildings. The city of Szczecin has a lot of heritage. One of the most attractive and interesting building is The Castle of Pomeranian Dukes. Also many public institutions are located in historic buildings, the most interesting are located at the Haken Terraces. In the pre-war period Szczecin had a beautiful old-town the Odra riverbank. The original old-town has been torn down by the military strikes. Presently the “new” old-town has been developed on the part of this area.

The city of Szczecin can be called the city of water and greenery. It has the Odra river flowing through the middle with numerous channels and connected with some lakes. The

natural layout creates a lot of sailable waterways connected with the Baltic sea and some European cities. Both, the riverside areas and the entire city is emerging into a beautiful valuable greenery system. The city has numerous parks, forests, the Szczecin Landscape Park (Puszcza Bukowa), green squares and a lot of trees along the streets, finally the protected greenery at the Central Cemetery.

Once it was a shipyard city, nowadays the city looking for its development in other directions. Szczecin is undoubtedly the city of education, with around 20 universities. The domain of art is also developing well. It is going to be strengthened by the opening of The Academy of Art in 2010, the only university in Poland with dancing, music and artistic courses in one place. It favors Szczecin to develop as a city of education and art.

Szczecin has really attractive geographic position, situated in the middle of European Union, on the crossing of motor and waterways systems connecting North with South and East with West as well. The natural resources (lot of greenery and water), attractive spatial layout and many monuments favor the touristic and recreational functions of Szczecin.

1. A FEW WORDS ABOUT HISTORY

The first years after the Second World War in Poland were characterized by a national concentration on struggling with reconstruction of the destroyed areas. Unfortunately the city of Szczecin was omitted because of its appurtenance to Germany before the war.

“The new inhabitants settled in the locations left by the German population have created totally disintegrated society, ... generally hostile to “German” attributes, ... treating the new living place temporarily, prepared for survival – not reconstruction”. Szczecin was badly destroyed during the war. “The multiple air-raids badly destroyed the Old Town area. The Castle of Pomeranian Dukes was turned into ruin.”¹ The damage was so serious, that it was practically impossible to recognize the original urban structure. Due to the marine character of Szczecin the priority of reconstruction was given to the port area. Other areas were more renovated than reconstructed. Reconstruction of residential areas has been begun later. The concepts of reconstruction of Szczecin were mainly directed towards the “modern urbanism”, taking into consideration the existing structure at none. One of the ideas influencing the city structure was new communication artery called Arteria Nadodrzańska, separating the city core from the Odra river.

2. THE HAKEN TERRACES AS A VISITING CARD OF SZCZECIN

Cities have their own unique character and climate creating the identity. Promotion and development of the cities look for unique places to become their visiting cards. Such places often become the “heart” of the city gathering tourists and inhabitants by climate, uniqueness of buildings and functions. The Haken Terraces is such a place in Szczecin. There are located historic buildings with such public institutions as Westpomeranian Voivodship Office, National Museum, Contemporary Theater and Maritime University. The central building accommodates the Theater and Museum. The entire area is surrounded from West and North by beautiful green areas.

The mentioned above building is the most characteristic in Szczecin. The building was designed by Wilhelm Mayer-Schwartau in the beginning of the 20th century. It was originally the head office of Municipal Museum exposing archeological pieces and different arts from Europe, Africa, Asia. Presently it accommodates the National Museum (since 1970), and since 1950 a part of the building accommodates the Contemporary Theater. The building includes to entire area of the Haken Terraces. Two viewing pavilions are located in the central part of the terrace. Monumental stairs leading to oval viewing terrace, then to the fountain is located nearby. On the lowest level two lighthouses (pic. 7.)

create a "gate" to the river. The terraces descend to the Odra river level and the lowest level is separated from the river by communication artery (pic. 4.). This is exactly the place being a visiting card of Szczecin.

The second important building located on the Haken Terraces, from beginning of the 20th century was designed by Paul Kieschke as a office building. "The author of the office building of Sailing is highly specialized secret construction counselor and architect Paul Kieschke. He designed a historical building with elements of Dutch and German Northern Renaissance and early Baroque as well. It has also some gothic details. ... The building complex was constructed using the common brick inspired by Renaissance bricks. ... The building of previous public notary is a complex of three buildings connected by the common façade directed towards the promenade at Odra river. The biggest building has two inner courtyards and main corpse accented with two towers. The southern tower raises to over 72 meters. Copper figure of sailor keeping anchor and flag with Prussian eagle crowns it (in 1947 year exchanged by Polish device) mounted on spire on about height of 6,4 meter. Two-wing building previously accommodating the marine institutions is adjacent to the main building from northern side. It was planned on shape of letter "L".² Presently the building accommodates offices of Westpomeranian Voivode.

The third representative building located on the Haken Terraces was constructed in the beginning of 20th century as a head-office of National Institution of Land Insurance. After the II World War the building was accommodated by university specialized in marine economy courses. Presently it is occupied by the Maritime University.

The main viewing function of the middle and highest terrace is also extended by numerous coffee shops, very popular and visited by citizens of Szczecin and incomers, but in fact it is not such a "lively" place.

All the big events (also international) take place between the Haken Terraces and the Odra river. The area is also extended in recent years to the opposite riverbank. The island Grodzka and Old-town Wharf located nearby Łasztownia. In spite of the river dividing the places, they become one great arena of spending a nice time during the events, exploring the daily inaccessible places (pic. 11. and 14.).

The entire presented area changes into a pedestrian area for a time of events. A floating temporary bridge is constructed as well (pic. 15.). The bridge facilitates easy pedestrian communication between the riverbanks. Daily it is assured by Trasa Zamkowa artery. It is really uncomfortable because of plenty of stairs.

The main gathering place is a part of Jana z Kolna street. It is daily not an attractive place in the aspect of pedestrian communication. It is two-way street with two lanes of traffic in each direction. The lanes are divided by a tram line. The commercial function appears temporarily only during events. Only at the highest level of the Haken Terraces some coffee shops function a year-round. Szczecin's most recognizable place of the Haken Terraces "lives" only in summertime and during several events. The only activating functions are theater and museum. There are no optional services for citizens of Szczecin. Despite the lack of pedestrian precinct the Haken Terraces are willingly visited by citizens and incomers. Some of them spend their time in coffee shops, others are delighting with panoramic views from the highest level of terraces and some of them just walk along the lower terraces.

The symbol of Szczecin is present and noticeable. The problem is the year-round accessibility because of Nadodrzańska street separating completely the place from the Odra river. Is it possible to move out the car traffic from the place someday? Undoubtedly it is a difficult task in financial aspect, but having an idea of transformation it would be easier to look for some financial sources. There are a lot of proposals, from concept of putting the street underground at this part (expensive but possible), to concept of traffic reorganization with construction of new bridges for insufficient connections over the Odra river. Re-

alization of such a big investment (apart from new manners of individual and public transport) is realizable in the form of the PPP (Private-Public Partnership)³.

The challenge of transformation of the Haken Terraces and old-town area to connect them with the Odra river is a key issue for creating the new image of the city. Creating new city centre located along the Odra river is undoubtedly huge and very expensive enterprise⁴. But the investment would return quickly. The youth looking for a place with climate, the elderly looking for a calm place would come here at will. Tourists and incomers would remind and tell their friends about an unique atmosphere and places of Szczecin all around the world. One of the moments important for Szczecin as a city known to all the world was the Tall Ship Races event. The financial expenditures have easily returned. But this is not only to shine internationally for a once. It is a great challenge to keep the youth staying in the city and to gather new citizens and tourists but first of all new investors. It has to be worked out in many fields and it is also about creating a positive opinion. The city of Szczecin has a chance to become such popular and known as Warsaw and Cracow.

3. THE "NEW" OLD-TOWN OF SZCZECIN

Reconstruction of old-town area in Szczecin has started about 10 years after the II World War. "The first and the most interesting realization of complex development on the area of West Pomeranian old-town has been initiated in 1958 in Szczecin"⁵. The project of reconstruction has been preceded by numerous analyses, also in the field of heritage protection. "Evaluation of the existing state and guidelines for the reconstruction has been developed in PP PKZ Szczecin in 1953... The alternative urban land arrangement concept of the old-town area, worked out by Szczecin's design team of Miastoprojekt, was awarded a first prize in limited architectural competition in 1954."¹ In opposition to Gdańsk, where reconstruction took place on retroversion rules, the reconstruction in Szczecin omitted in it's assumptions references to old structure of buildings.

The „new” old-town of Szczecin realized as a individual project of many Polish architects has not become a “heart” of the city. Presently a lot of firms, coffee shops, pubs and wine-shops occupy recently constructed buildings. Apart from a kind of fashion to meet at old-town probably it would come nobody here.

The „new” old-town needs a parking free pedestrian zone to function as a place for relax and meeting of people. The second important issue is providing a proper access to the riverside in fact of the existing communication artery.

Despite a bit unfriendly spatial arrangement the reconstruction is pretty successful. If in post-war years the pedestrian zone was added, it would be presently such a beautiful and lively place as for example in Gdańsk.

4. THE CASTLE OF POMERANIAN DUKES VERSUS CONSTRUCTION OF OLD-TOWN

The Castle of Pomeranian Dukes is one of the most valuable historic buildings in Szczecin. Presently cultural and administration institutions accommodate the castle. From two sides (northern and eastern), the building is surrounded by terraces. The northern side is a viewing foreground for Grodzka island and part of Łasztownia island. According to position of observer, once visitor can see green island and once Trasa Zamkowa is visible in the first plane (pic. 18.). Eastern terrace, situated parallel to the Odra river presently is not being a viewing terrace because of new buildings constructed at base of the castle's scarp.

This is the worst could happed to the terrace. Formerly it was often visited by tourists and citizens. The author personally visited the terrace with children many times to delight with

the splendid views. From this point it was clearly visible the port character of Szczecin, but also the great greenery with Bukowa forest in background. Presently one can see only roofs of the recently constructed buildings (pic. 20. and 21.).

The terrace is no more visited because of panoramic view formerly available. Because the old-town was destroyed and it's reconstruction based on retroversion of the pre-war old-town of Szczecin it should be considered all aspects, also protection of the "pearl", which is the castle.

The restoration of historic urban structure should not be implemented mechanically. It was years ago when the old buildings were reconstructed without analysis, based only on individual interpretation of architects. While planning the 'new' old-town it should be preceded by deep analyses of the influence of buildings' height on the landscape.

Dealing with reconstruction of architecture and urban layout cannot be carried out mechanically. If it derived from some concept in pre-war years, we should use the same general dimensions of the buildings. However not everything coming from the past is always suitable. The existing remaining should be protected well but while we plan to reconstruct the entire area it should be brought up for discussions and analyses in aspects of existing landscape, panoramic views, spatial structure and culturally valuable buildings.

Obviously one cannot treat the issue such extremely as it was done by the Mayor of Szczecin Piotr Zaremba, who wrote: "Exactly in such a way I commanded on my own responsibility to finish the argue: if we have to reconstruct with huge costs the ruins of housing from second half of the 19th century. The ruins tightly surrounding castle's scarp and covering the view towards the castle from the river..." [8] The reconstruction of old-town was a great idea, but completely omitting the landscape aspects. It would be done by localization of new developments at the riverbank and reduction of heights by one storey. The original ownership structure would be protected and from terrace of the castle it would be available panoramic view towards the river and Bukowa forest. Hopefully from the western part of Szczecin the castle is visible in panoramic view.

5. SUMMARY – VISION: SZCZECIN AS A CITY OF EDUCATION, ART, CULTURE AND TOURISM

Szczecin as many other cities has a lot of problems to solve, but it has also a great potential to explore. The big feature is it's localization in the middle of Europe, at the German border, at the crossroad of north-south and east-west connections. It has also very important, but not explored properly, waterways system facilitating connection with the Baltic sea and other European ports. Szczecin has a potential for active recreation. Huge amount of water: river, channels, lakes, water connection with Szczeciński Lagoon and the Baltic sea. It has also parks, woods and Bukowa forest.

Szczecin is a city of education. Using its potential it is possible to become a city of tourism, culture and art as well. Similarly to single popularity of Szczecin during the Tall Ships Races it could be permanently unique, attractive, interesting and characteristic city.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bał W., Dawidowski R., Szymski A. *Architektura Polska lata 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego*, wydanie, Wałkowska Wydawnictwo, Szczecin 2004.
- [2] *Encyklopedia Szczecina, Tom II*, red. Naczelnny T. Białycki, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2000.

- [3] E. Czekiel-Świtalska *Tożsamość miasta Szczecina.* „*The Identity of City of Szczecin.*” „Architektura” z.6-A/2008, zeszyt 15 (rok 105); Instytut Projektowania Architektonicznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska; wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2008.
- [4] E. Czekiel-Świtalska *Przestrzeń centrowicza miasta związanego z obszarem wodnym,* „Przestrzeń i forma.” nr 10, wydawnictwo: „hogben” Szczecin 2008.
- [5] E. Czekiel-Świtalska, *Znak miejsca a nowoczesna przestrzeń architektoniczna.* „*The Sign of a Place in Modern Architectural Space.*”, Czasopismo Techniczne, zeszyt 15/2008, Wyd. PK. Kraków 2008.
- [6] Czekiel-Świtalska E. „*Wpływ planowania przestrzennego na rozwój miasta*”, w czasopiśmie: „Przestrzeń i forma.” wydawnictwo: „hogben” Szczecin. 2006, nr 4.
- [7] S. Latour, *Rewaloryzacja zabytkowych miast na Pomorzu Zachodnim*, Wyd. PWN. Warszawa-Poznań 1981.
- [8] A. M. Szymski. *Architektura i architekci Szczecina 1945-1995.* Wyd. Politechnika Szczecińska. Szczecin. 2001.

O AUTORZE

Autorka zajmuje się naukowo i zawodowo przede wszystkim planowaniem miejscowym. Szczególne miejsce w jej pracy zajmuje miasto Szczecin jako piękna metropolia o niewykorzystanych jeszcze zasobach.

AUTHOR'S NOTE

The author of the article in her scientific and professional work is interested mostly in local planning. The particular point of interest is the city of Szczecin as a beautiful metropolis with great still unexplored potential.